

RĪGAS VĒSTURISKO KAPSĒTU IESPĒJAS INTEGRĀCIJAI MŪSDIENU PILSĒTĀ: LIELO KAPU PIEMĒRS

Tina Šipkēvica

Raksts sagatavots, izmantojot autorei maģistra darba “Vēsturisko kapu integrācija mūsdienu pilsētā” ietvaros veikto pētījumu 2023. gadā Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Telpiskās attīstības plānošanas studijās, darba vadītāja Dr. Geogr. Kristīne Āboliņa.

LIELIE KAPI, VĒSTURISKĀS KAPSĒTAS, TERITORIJU IZMANTOŠANAS VEIDI

Kapsētas pilsētvidē ir ne tikai vieta, kur veic apbedījumus, bet tām ir arī kultūrvēsturiska, sociāla, politiska un mākslinieciska nozīme. Laika gaitā kapsētas kļūst neaktīvas – tās zaudē apmeklētājus un kapa vietu kopējus, taču joprojām saglabā savu kultūrvēsturisko, māksliniecisko un arhitektonisko vērtību. Nomainoties paudzēm, ja kapsētu neuztur pašvaldība, baznīca vai cita organizācija, kapi aizaug un kļūst nekopti. Līdz ar to pilsētās rodas lielas teritorijas, kuras ir ne tikai vizuāli nepievilcīgas un pat bīstamas, bet arī zaudē savu primāro funkciju, kļūstot nepraktiskas.

Šajā rakstā uzmanība tiek pievērsta Lielajiem kapiem – vēsturiskai kapsētai Rīgas vēsturiskā centra aizsardzības zonā – un to integrācijai mūsdienu pilsētā, ar ko tiek saprasta vēsturisko kapsētu iekļaušanās pilsētas audumā, pārveidojot vai pielāgojot to funkcijas un veidojot vienotu izpratni sabiedrībā par šo teritoriju izmantošanas iespējām.

Pētījums rāda, ka sabiedrībā nav noteikts viedoklis par vēsturisko kapsētu funkcijām – pieļaujamajām un nepieļaujamajām rīcībām to teritorijās. Lielie kapi nefunkcionē ne kā kapsēta, ne arī parks, tāpēc tā pieprasa īpašu uzmanību kā stratēģiskajā plānošanā, tā sabiedrības uztverē. Kvalitatīvas un pieejamas informācijas izvietošana vēsturiskajās kapsētās veicina sabiedrības apziņu par teritorijā pielietojamajām sociālajām normām, kā arī saglabā tās memoriālās funkcijas.

Kapsētas ir kompleksas teritorijas (Rae, 2021), kas pilsētā rada plašu, daudzdimensionālu (Uslu, 2010) telpu: tām ir ne tikai praktiska, bet arī sociāla, kulturāla, emocionāla, vēsturiska, politiska un pat ekonomiska funkcija un nozīme (Woodthorpe, 2011; Rae, 2021). Kamēr tuvinieki kopj savu piederīgo kapa vietas, šī teritorija ir sakopta un skaista, kā arī pilda savu primāro funkciju – kā apbedījumu un atceres vieta (Grabalov & Nordh, 2022). Nomainoties paudzēm, ja kapsētu neuztur pašvaldība, baznīca vai kāda cita organizācija, kapi aizaug un kļūst nekopti. Līdz ar to pilsētās rodas lielas teritorijas, kuras ir ne tikai vizuāli nepievilcīgas un pat bīstamas, bet arī zaudē savu primāro funkciju, kļūstot nepraktiskas. Kristīgo tradīciju pasaulē, īpaši Skandināvijā, pamesto kapsētu pārveidošana par daudzfunkcionālu zaļo zonu ir gan plaši pētīts temats urbāno zaļo infrastruktūru pētniecībā, gan ierasta prakse, lai vēsturiskās kapsētas kļūtu par vietu, kuru blīvi apdzīvotu apkaimju un pilsētu iedzīvotāji var izmantot rekreatīvo un sociālo vajadzību apmierināšanai.

Latvijā ir izteikta kapu kopšanas tradīcija; kapusvētki ir iekļauti Latvijas kultūras kanonā (Latvijas kultūras kanons, 2023), taču vēsturiskās kapsētas, kuras pēc to primārās funkcijas – apbedījumu veidošanas, kopšanas un atceres – izmanto minimāli, nereti ir aizaugušas, izdemolētas vai izmantotas kā parks, riskējot zaudēt to kultūrvēsturisko vērtību un memoriālo funkciju. Lielie kapi Rīgas apstādījumu struktūras un publisko ārtelpu tematiskajā plānojumā iezīmēti kā parks, tāpat Lielie kapi nav aktīva kapsēta, kurā notiktu apbedījumi vai aktīva kapa vietu kopšana. No pilsētas nomales Lielie kapi ir kļuvuši par blīvi apdzīvotas apkaimes sastāvdaļu, radot neskaidru to funkciju pilsētvidē un tajās pieļaujamās un nepieļaujamās rīcības, kas rada izaicinājumus sabiedrībā un plānošanā saskaņot idejas par vēsturisko kapu izmantošanu un attīstību.

Šajā darbā ar vārdu savienojumu “vēsturiskie kapi” tiek apzīmēti neaktīvi kapi jeb kapi, kuros vairs nenotiek jauni apbedījumi, kuriem ir vēsturiska vērtība – īpaši arhitektūras elementi, nemateriālais mantojums un/vai vēsturisku personību apbedījuma vietas. Ar to integrāciju pilsētā tiek saprasta šo vēsturisko kapsētu iekļaušanās pilsētas “audumā”, pārveidojot vai pielāgojot to funkcijas un veidojot vienotu izpratni sabiedrībā par šo teritoriju izmantošanas iespējām.

Šajā rakstā meklēšu atbildes uz jautājumiem:

Kāda ir vēsturisko kapu sociālā nozīme un izpratne mūsdienu sabiedrībā? Kāda ir sabiedrības attieksme pret tiem?

Kā nodrošināt vēsturisko kapsētu integrāciju pilsētvidē, vienlaikus saglabājot to memoriālās un kultūrvēsturiskās vērtības?

KAPSĒTAS, VĒSTURISKĀS KAPSĒTAS UN SABIEDRĪBAS ATTIEKSME

Kapsētu sakrālā nozīme un sabiedrības ieturētā attieksme pret apbedījumiem (Rae, 2021) ir kalpojis kā iemesls tās neapbūvēt un saglabāt kā pilsētas zaļās zonas pat blīvi apdzīvotās teritorijās, kur urbanizācija ir ņēmusi virsroku pār daudzām citām zaļajām teritorijām (Uslu, 2010). Tā rezultātā daudzās mūsdienu pilsētās atrodas neaktīvas, ar urbāno vidi “apaugušas” kapsētas, kuras netiek regulāri koptas un uzturētas, taču eksistē kā zaļā zona un piekļuve dabai (Rae, 2021; Quinton & Duinker, 2019) blīvi apbūvētās pilsētas apkaimēs. Tiesa, netipiska zaļā zona, jo tām līdzī nāk garīgā, reliģiskā un kultūrvēsturiskā bagāža, taču mūsdienās, urbānajām zaļajām zonām samazinoties un mainoties sabiedrības attieksmei pret kapu kultūru (Rae, 2021), kapsētas, sevišķi neaktīvās kapsētas, sāk spēlēt aizvien nozīmīgāku lomu pilsētas auduma zaļināšanā.

Neskatoties uz to, ka tajās vairs netiek veidoti jauni apbedījumi, arī neaktīvo un vēsturisko kapsētu primārā funkcija ir vieta apbedījumiem un atcerai (Grabalov & Nordh, 2022). Tas nozīmē, ka kapsētu teritorijām ir ne tikai īpaši darbības un uzturēšanas noteikumi, bet arī īpašas sociālās normas, pārsvarā, “nerakstīto likumu” formātā, kas tiek nodoti no paaudzes paaudzē (Uzule & Zelče, 2014). Daudzviet pasaulē kapsētās tiek atļauta un pat veicināta kapsētu izmantošana

ne tikai kādas konkrētas kapa vietas apmeklēšanai, bet arī citām aktivitātēm, kuras parasti tiktu veiktas parkā (Rae, 2021). Īpaši bieži tas novērojams blīvi apdzīvotās urbānajās zonās, kur ir augsts pieprasījums pēc zaļās zonas (Rae, 2021). Tas pierādās arī zviedru ainavu arhitektes Helēnas Nordas (Helena Nordh) un citu pētnieku pērn veiktajā salīdzinošajā izpētē par Helsinku un Kopenhāgenas kapsētu izmantošanu rekreatīviem nolūkiem: rezultāti liecina, ka Helsinkos cilvēki krietni retāk izvēlas apmeklēt kapsētas brīvā laikā nekā Kopenhāgenā, jo viņiem ir vairāk parku, dārzu, skvēru un citu zaļo zonu, kur būt pie dabas (Nordh et al., 2022). Tikmēr Kopenhāgenā kapsētas atrodas blīvāk apdzīvotās teritorijās, kur cita veida zaļās zonas (parki, dārzi u.c.) nav tuvumā pieejamas, līdz ar to kapsētu teritorijas biežāk tiek izmantotas atpūtai, pastaigām ar suni, socializēšanās nolūkiem (Nordh et al., 2022).

Cik vien tālu ir iespējams izsekot vēsturi, civilizācijas un sabiedrības ir veidojušas apbedījuma vietas un kapus (Miller & Rivera, 2006), tādējādi meklējot nozīmi un veidojot saikni starp dzīvību un nāvi. Dažādās kultūrās un reliģijās nāvei, apbedījumiem un kapiem ir atšķirīgas nozīmes un funkcijas, kas pamatā ir balstītas cilvēku vērtībās un tradīcijās (Teather et al., 2001), bet lielākoties apbedījuma vietas tiek uzskatītas par svētām (Uzule & Zelče, 2014). Kapi kalpo kā krustpunkts dzīvībai un nāvei, fiziskām vietām un nozīmei, kuru tai piešķirušī cilvēki (Clements, 2017; Uzule & Zelče, 2014).

Cilvēku dabā ir veidot saiknes ar ģeogrāfiskām vietām (Miller & Rivera, 2006), tāpēc kapsētās uzturas tie, kuri šo saikni ar vietu ir izveidojuši – visbiežāk, zaudējot kādu tuvinieku un iegūstot šī cilvēka kapa vietu kā fizisku vietu, kurai piesaistīt ar aizgājēju saistītās emocijas. Tieši tādēļ kapsētas mēdz būt skaistas un sakoptas – cilvēki, aktīvi uzturot savu tuvinieku kapa vietu glītu un kārtīgu, veido dzīvo un mirušo mijiedarbību (Miller & Rivera, 2006). Kamēr kapi ir aktīvi – tajos ik dienas ir cilvēki, kas rūpējas par savu tuvinieku kapa vietām – tikmēr šī vieta ir sakopta un pat skaista (Petrovic, 2021), kā arī pilda sava veida sociālo un kulturālo funkciju (Williams, 2014; Woodthorpe, 2011). Aktīvu kapu apmeklētāji vienlaikus ir arī to “darbinieki”, kopjot un izdaiļojot kapa vietas (Woodthorpe, 2011). Tieši tādēļ, nomainoties paaudzēm, kapi kļūst neaktīvi un nekopti, ja tos neuztur pašvaldība, baznīca vai kāda cita institūcija. Līdz ar to,

lai arī kapsētas it kā balstās uz ideju par mūžību (Grabalov & Nordh, 2022; Rae, 2021), caur dažāda veida sērām, apmeklējumiem, atcerēm un aizmiršanām, kapsētu neizbēgamais liktenis ir to pamešana novārtā un aizaugšana (Petrovic, 2021; Uslu, 2010), ja to pārvaldība un funkcija netiek mainīta. Analizējot iedzīvotāju kapu kultūras paradumus Austrālijā, Pīters Deivijs (P. J. Davies) un Džemma Beneta (Gemma Bennett) secina, ka cilvēki aizvien mazāk apmeklē kapsētas, kas savukārt apdraud kapu sociālo nozīmi (Davies & Bennett, 2016).

Sabiedrības uztveri par kapiem ietekmē arī mediji un populārā kultūra (Quinton & Duinker, 2019), kur kapsētas tiek asociētas ar bailēm, spoku un citu pārdabisku radību klātesamību. Visbiežāk kapsētas tiek uztvertas kā sakrālas vietas ar ierobežotu, vietai pietuvinātu kopienu, kur "svešie" neienāk (Miller & Rivera, 2006). Tas ir pašsaprotami, ņemot vērā, ka to primārā funkcija ir apbedījumu vietas nodrošināšana, tāpēc sabiedrība nereti nosoda cita veida aktivitātes kapsētās (Quinton & Duinker, 2019). Latviešu literatūrā un mākslas darbos liela uzmanība ir pievērsta kapusvētkiem – tie ir atainoti kā latviešu ikdienas neatņemama sastāvdaļa; trimdas laika darbos tie pat iemieso dzimtenes simboliku (Uzule & Zelče, 2014).

Latvijas sabiedrībā kapiem un kapu kultūrai izsenis bijusi liela vērtība, uz ko norāda latviešu kapu kopšanas tradīcija, tostarp kapusvētki, kas ir iekļauti Latvijas kultūras kanonā un jau vairākus simtus gadu ir regulārs notikums teju visās Latvijas kapsētās (Uzule & Zelče, 2014). Latvijas kultūras kanonā norādīts, ka noteiktais kapsētas "uzvedības kods" (Latvijas kultūras kanons, 2023) ir saistīts ne tikai ar kapsētu svētumu un sabiedrības reliģiskajām praksēm, bet arī ar sabiedrības attieksmi un priekšstatiem par nāvi un sekulāru cieņas izrādīšanu (Latvijas kultūras kanons, 2023). Laura Uzule un Vita Zelče savā monogrāfijā "Latviešu kapusvētki: Identitātes rituāls" secina, ka kapusvētki latviešiem ir ne tikai zaudēto tuvinieku piemiņas uzturēšanas prakse, bet arī radu un draugu satikšanās, aktualitāšu apmaiņa, kā arī kapusvētku kā kultūrpakses un tradīcijas unikalitāte veido nacionālās identitātes apziņu (Uzule & Zelče, 2014). Kapusvētku norises laikā arī aktīvas kapsētas no sērošanas vietām pārtop par daļu no kultūras un tautas morāles (Uzule & Zelče, 2014), īslaicīgi transformējot kapsētu par kultūrvieta.

MATERIĀLI UN METODES

Darba ietvaros veiktajā pētījumā situācijas analīzei izvēlēti četri Rīgas kapi – Lielie kapi (oficiāli – Dārzu un parku ansamblis "Lielie kapi" ar memoriālajām celtnēm), Torņakalna kapsēta, Mārtiņa kapsēta un Sarkandaugavas Kalna kapi. Visas izvēlētās kapsētas atbilst šī darba vēsturisko kapu definīcijai – tajās vairs nenotiek jauni apbedījumi, un tām ir kultūrvēsturiska vērtība – īpaši arhitektūras elementi, nemateriālais mantojums un vēsturisku personību apbedījuma vietas. Tāpat katra kapsēta atrodas citā Rīgas apkaimē (Brasā, Torņakalnā, Āgenskalnā un Sarkandaugavā), līdz ar to ir pakļautas dažādiem faktoriem, kas ietekmē to izmantošanas veidu un biežumu.

Lai veiktu pētāmo teritoriju pašreizējās situācijas analīzi, tika pielietotas dažādas datu ievākšanas metodes: likumu un plānošanas dokumentu izpēte, teritoriju apsekojumi (vizuālais novērtējums, novērojumi, sarunas ar apmeklētājiem; veikti no 2023. gada marta līdz maijam, apsekojot katru pētāmo teritoriju vismaz 5 reizes dažādās dienās un laikos), kā arī tiešsaistes aptauja divu apkaimju iedzīvotājiem par kapsētu teritoriju izmantošanu un redzējumu par to nākotni.

Lai papildinātu apsekojumos iegūtos datus par kapsētu izmantošanas veidiem un noskaidrotu apkaimju iedzīvotāju viedokli par kapsētām viņu apkaimē, 2023. gada aprīlī tika veiktas divas tiešsaistes aptaujas: Brasas iedzīvotāju aptauja par Lielajiem kapiem un Torņakalna iedzīvotāju aptauja par Torņakalna kapsētu. Anketa bija anonīma. Tās jautājumi tika sadalīti tematiskos blokos – demogrāfiski jautājumi (vecums, dzimums), zaļo zonu izmantošana, iemesli attiecīgās kapsētas teritorijas izmantošanai vai neizmantošanai (atkarībā no atbildes iepriekšējos jautājumos), viedoklis par pieļaujamo un nepieļaujamo rīcību un uzvedību attiecīgajā vēsturiskajā kapsētā, kā arī skatījums uz teritorijas nākotni. Respondentu profils nav raksturojams kā apkaimi reprezentējošs, jo pieēja anketai netika kontrolēta.

REZULTĀTI: VĒSTURISKO KAPU PRETRUNĪGĀS FUNKCIJAS

Vēsturisko kapsētu fiziskā, dabas un sociālā vide ir būtiski to pašreizējās situācijas noteicošie faktori, jo tie ietekmē ne tikai kapsētas estētiku, bet arī to drošību un kultūrvēsturisko vērtību. Daudzas kapsētas, tostarp Lielie kapi, Torņakalna kapi un Mārtiņa kapi 20.gs. 90. gados un pat 21.gs sākumā bija ar augstu noziedzības līmeni (Millers, 2023; Čučkova & Petrova, 2023), jo tie bija aizauguši, nepārredzami un reti apmeklēti, kā rezultātā tie bieži kļuva par tikšanās vietu narkomāniem un noziedzniekiem (Millers, 2023). Mūsdienās, pateicoties aktivistiem, kā arī pašvaldības iesaistei kapsētu uzturēšanā, vēsturisko kapsētu teritorijas pamazām tiek sakārtotas.

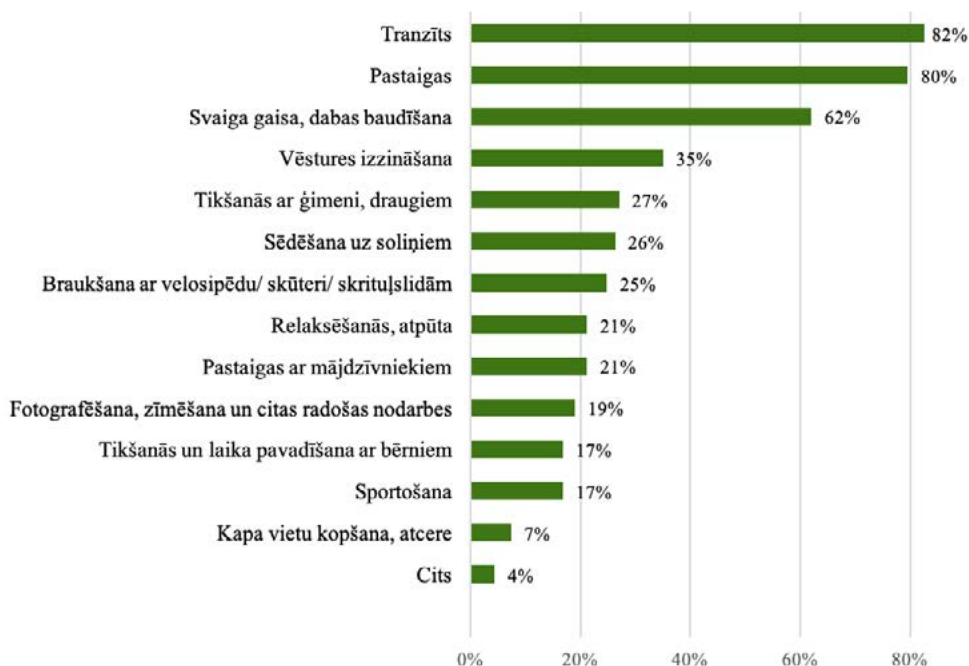
Lielie kapi atrodas Rīgas pilsētas Brasas apkaimē, aptverot 25,2 ha lielu platību. Par Lielo kapu teritoriju šajā analizē tiek uzskatīta teritorija starp Senču ielu, Klījāna ielu, Miera un Kluso ielu, respektīvi, neskaitot Jēkaba kapu teritoriju starp Mēness un Senču ielām. Lielie kapi krasi atšķiras no pārējām pētītajām kapsētām – tie ir krietni lielāki, bez iežogojuma, kā arī ar asfaltētiem celiņiem, kas rada parkam līdzīgu atmosfēru. Lai arī tajos ir koptas kapa vietas, atjaunoti pieminekļi un pat ziedi pie dažiem no tiem, lielākā daļa kapsētas teritorijas ir ar aizaugušiem vai izdemolētiem pieminekļiem. Lielajos kapos ir daudz koku un maz krūmu. Tāpat teritoriju klāj zemsedzes, pavasarī zied zilsniedzītes, kas vilina apmeklētājus fotografēties. Asfaltēto celiņu segums ir krietni bojāts laika gaitā: lielākoties tas ir nelīdzens, ar bedrēm, plaisām. Daži no šiem celiņiem ir ar apgaismojumu, taču lielākoties apgaismojuma tīkls Lielajos kapos ir nepilnīgs. Pie Lielo kapu ieejām no Klusās ielas un Miera ielas *Park&Ride* autostāvvietas ir izvietota informatīva zīme ar Lielo kapu nozīmīgāko apbedījumu un pieminekļu izvietojuma plānu un informāciju par kapiem trīs valodās – latviešu, angļu un krievu. Zīme vizuāli nav viegli pamanāma, kā arī tā ir laika gaitā izbalējusi, un ir saskrāpēta tā plastmasas aizsargkārtā, kas traucē uztvert tās vēstījumu.

Lielajos kapos visu apsekojumu laikā tika novērota dažāda aktivitāte. Lielo kapu popularitāte Brasas apkaimes iedzīvotāju vidū iezīmējas aptaujas rezultātos. 79% aptaujāto Brasas iedzīvotāju Lielos kapos izmanto vismaz reizi nedēļā vai katru dienu, kamēr apkaimei

tuvāko – 1,8km gājiena attālumā esošo – Grīziņkalna parku 80% izmanto ļoti reti vai neizmanto vispār. Līdzīgi rezultāti ir otram tuvākajam apkaimes parkam – Ziedoņdārzam. Jāpiemin, ka abu šo parku platība ir krietni mazāka nekā Lielajiem kapiem. Mežaparku vismaz reizi mēnesī izmanto 42% aptaujāto Brasas iedzīvotāju, taču lielākā daļa – 52% to izmanto ļoti reti vai neizmanto vispār. Lielajos kapos tika novērotas dažādas aktivitātes: pastaigas (gan vienatnē, gan vairākiem cilvēkiem kopā, gan ar mājdzīvniekiem), tranzīts, sēdēšana uz soliņiem, skriešana, riteņbraukšana, grupu ekskursijas un putnu vērošana. Tāpat vairākkārt apsekojuma laikā tika manītas ģimenes un draugu kompānijas, kas ieradusās pavadīt laiku kopā pie dabas. Piemēram, kādā brīvdienā vecāki pa asfaltēto celiņu mācīja savam četrgadniekam braukt ar velosipēdu. Citu dienu pieci jaunieši bija satikušies un apsēdušies uz nozāģēta koka stumbrā. Aprunājoties ar šiem jauniešiem, viņi sacīja, ka viņi Lielajos kapos netiekoties regulāri, taču apmēram reizi gadā, pavasarī, tā esot jauka vieta, kur visiem sanākt kopā un pasēdēt. Brasas apkaimes iedzīvotāju aptaujas rezultātos parādās, ka tranzīts (gan ar kājām, gan pārvietojoties ar dažādiem mikromobilitātes transportlīdzekļiem) ir veids, kā visbiežāk respondenti izmanto Lielo kapu teritoriju (1. attēls). Tam seko pastaigas, svaiga gaisa un dabas baudīšana, vēstures izzināšana. Visretāk respondenti atzīmējuši, ka izmanto Lielos kapos kapa vietu kopšanai un atcerei.

Kamēr daudziem apmeklētājiem Lielie kapi ir parkam līdzīga rekreatīvā zaļā zona, ir cilvēki, kuri Lielajos kapos nodarbojas arī ar kapa vietu kopšanu. Tādi, piemēram, ir kustības “Lielo kapu draugi” dalībnieki. 2023. gada 6. maijā Latvijas Televīzijas raidījumā “Ielas garumā” intervēti vairāki cilvēki, kas Lielajos kapos regulāri nodarbojas gan ar savu piederīgo, gan dažādu slaveno cilvēku kapa vietu kopšanu (Latvijas Televīzija, 2023). Arī apsekojumos vērojamas daudzas sakoptas kapa vietas, apstādījumi pie tām un pat novietoti griezti ziedi pie pieminekļiem.

Gan intervijās, gan apkaimes iedzīvotāju anketās, gan uzrunājot kapsētu apmeklētājus, iezīmējas pretrunas par sabiedrības uzskatiem par sociālajām normām vēsturiskajos kapos. Sarunās par pieļaujamajām un nepieļaujamajām rīcībām vēsturisko kapu teritorijās cilvēki bieži izsakās, ka kapos “jāizturas ar cieņu” vai “jāiekļaujas normās”, nedefinējot, ko tas īsti nozīmē.

1.attēls. Aptaujāto Brasas iedzīvotāju Lielo kapu izmantošanas veidi (N=137)
(izstrādājusi autore, izmantojot aptaujā iegūtos datus, 2023)

Brasas iedzīvotājiem, kuri anketā atzīmēja, ka vismaz reizi mēnesī vai biežāk izmanto Lielos kapus, tika uzdots atvērts jautājums: kā Jūs ietekmē fakts, ka šī teritorija ir kapsēta? Populārākais viedoklis – 50% Lielo kapu apmeklētājiem – bija, ka viņus tas neietekmē. Tāpat 26% bija norādījuši, ka fakts, ka teritorija ir kapsēta, piešķir tai papildus burvību un vērtību. 19% aptaujāto Lielo kapu apmeklētāju atbildēja, ka tas, ka Lielie kapi ir kapsēta, nozīmē, ka jāpielāgo uzvedība šajā teritorijā, piemēram, nevar iet ārpus celiņiem, jāuzvedas klusi.

“Vispār neietekmē, es sajūsmā, ka dzīvoju pie Lielajiem kapiem, jo tur ir vairāk ko ieraudzīt nekā Rīgas parkos!” (Sieviete, 25–34g., Brasa)

“Neplūcu puķes un netrokšņoju, nebradāju pa laukumiem ārpus celiņiem.” (Sieviete, 35–44g., Brasa)

“Pozitīvi, lai cik dīvaini neskanētu, kapsēta rada sava veida mieru un klusumu, cilvēki nav tik skaļi.” (Vīrietis, 25–34g., Brasa)

“Par to ik regulāri iedomājos. Piemēram, pastāv māņticība, ka no kapiem nevaļag mājās nest nevienu augu. Tāpēc tur neplūcu ziedus vai zarus, lai gan reizēm gribētos. Man patik apskatīt kapu pieminekļus un skulptūras pastaigu laikā. Tomēr es nejustos ērti kapos rīkot pikniku vai sēdēt zālienā. Arī kaut kas šķiet dīvains, neērts tajā, ka tie it kā

ir kapi, tomēr ir pamesti, nav tik neaizskarami kā kapi ir parasti. Tas veido tādu kā starptelpu. No vienas puses, gribētos, lai apkaimē būtu īsts parks, lai teritorija ir sakoptāka, konkrētāk iezīmēta kā vieta pastaigām un atpūtai. No otras puses, kapiem piemīt savs mistiskais, nepieradinātais šarms, un būtu skumji tos pārāk “saķemmēt”.” (Sieviete, 18–24g., Brasa)

Neskaidrības par to, ko vēsturisko kapsētu teritorijās var un nevar darīt, vērojamas arī sabiedrībā. Sarunās ar Torņakalna kapsētas un Lielo kapu apmeklētājiem bija cilvēki, kas atzina, ka nezina, vai šajās teritorijās drīkst, piemēram, nākt staigāt ar suni. Lielajos kapos arī bija kāda apmeklētāja, kas stāstīja, ka viņa regulāri brauc ar velosipēdu caur Lielajiem kapiem tranzītā, un ir bijušas reizes, kad viņai kāds cits apmeklētājs ir aizrādījis, sakot, ka ar velosipēdu braukt pa kapiem nevarot.

Aptaujājot Torņakalna un Brasas iedzīvotājus, tika noskaidrots arī viņu viedoklis par to, kādas aktivitātes Torņakalna kapsētā un Lielajos kapos viņi uzskata par piemērotām un kādas aktivitātes; viņuprāt, nevajadzētu veikt vēsturisko kapsētu teritorijās. Lielajos kapos kā teritorijai piemērota aktivitāte visbiežāk tika norādīta pastaigāšanās (71% jeb 103 respondenti), sportošana (35% jeb 51 respondenti), mierīga atpūta, piemēram, sēdēšana uz soliņiem, dabas vērošana (15% jeb 22 respondenti), kā arī

izzinošas aktivitātes kā ekskursijas, pieminekļu aplūkošana, atceres pasākumi slaveniem apbedītajiem (14% jeb 21 respondents). Jāpiemin, ka tie respondenti, kas ierakstīja sportošanu kā piemērotu aktivitāti, pārsvarā norādīja individuālos sporta veidus, piemēram, skriešanu, nūjošanu, vingrošanu.

Uz jautājumu “ko, Jūsaprāt, nevajadzētu darīt Lielajos kapos?”, Brasas iedzīvotāji visbiežāk min trokšņošanu un teritorijas postīšanu, vai piemēslošanu kā neatbilstošas aktivitātes Lielajiem kapiem. Tāpat Brasas iedzīvotāji norāda, ka, viņuprāt, Lielajos kapos nevajadzētu rīkot publiskus pasākumus, piknikot, lietot alkoholu un citas apreibinošas vielas, kā arī sportot. Jāpiemin, ka 17% to Brasas iedzīvotāju, kuri izmanto Lielos kapos, sportošanu atzīmēja kā Lielo kapu izmantošanas veidu.

DISKUSIJA: SOCIĀLĀS NORMAS VĒSTURISKAJĀS KAPSĒTĀS

Gan apsekojumos, gan iedzīvotāju aptaujā novērojamas izteiktas teritorijas izmantošanas atšķirības starp Lielajiem kapiem un pārējiem pētāmajiem vēsturiskajiem kapiem. To var saistīt ar dažādiem ietekmējošajiem faktoriem. Pirmkārt, Lielie kapi ir Brasas apkaimes vienīgā zaļā zona, kuras platība vairākkārtīgi pārsniedz divu tuvāko zaļo zonu platību – Grīziņkalna parka un Ziedoņdārza. Šīs divas zaļās zonas aptaujātie Brasas iedzīvotāji lielākoties neizmanto vai izmanto ļoti reti. Šie rezultāti atbilst zviedru ainavu arhitektes Helēnas Nordas (Helena Nordh) un citu pētnieku salīdzinošās izpētes rezultātiem par vēsturisko kapsētu izmantošanu rekreatīviem nolūkiem apkaimēs, kur cita veida zaļās zonas tuvumā nav pieejamas (Nordh et al., 2022). Aptaujātie Brasas apkaimes iedzīvotāji norāda dažādas aktivitātes, kuras viņi veic Lielajos kapos, no kurām lielākā daļa ir rekreatīvas. Otrkārt, Lielajos kapos nav aktīvas kapsētas atmosfēras – ļoti maz novērojami cilvēki, kas koptu kapa vietas, pieminekļi neatrodas pa visu teritoriju. Treškārt, Lielajos kapos ir līdzīga infrastruktūra citām zaļajām zonām, piemēram, parkiem: tur ir asfaltēti celiņi, soliņi, miskastes. Šī infrastruktūra arī kalpo kā pamats to visbiežākajam izmantošanas veidam – tranzītam.

Lai arī vēsturiskās kapsētas nevar pilnībā pielīdzināt parkiem, tām ir daudz kas kopīgs ar tiem, piemēram, riski, veģetācija un iegūstamie ekosistēmu pakalpojumi (Quinton & Duinker,

2019), līdz ar to Lielos kapos urbānajā kontekstā var aplūkot kā parkam līdzīgu zaļo zonu, tikai jāpievērš uzmanība sakrālās un memoriālās funkcijas saglabāšanai. Lai arī Lielie kapi Rīgas apstādījumu struktūras un publisko ārtelpu tematiskajā plānojumā iezīmēti kā parks, gluži tāpat kā citi Rīgas parki (RD PAD, 2017) un to novērojumi dabā liecina, ka Lielie kapi nefunkcionē kā parks: cilvēki reti izmanto zaļās zonas ārpus celiņiem, nav tādu labiekārtojumu kā bērnu laukumiņi, tualetes, plašs apgaismojuma tīkls u.c. Tāpat Lielajos kapos ir specifiskas, taču neviennozīmīgas sociālās normas un sabiedrības viedoklis par pieļaujamām un nepieļaujamām rīcībām Lielajos kapos.

Latvijā sociālās normas kapsētās nav reglamentētas; tās “nerakstīto likumu” formātā tiek nodotas no paaudzes paaudzē (Uzule & Zelče, 2014). Tas nozīmē, ka veiksmīgai vēsturiskās kapsētas integrācijai mūsdienu pilsētā sociālā līmenī ir nepieciešams atceres funkciju saglabāt, atgādinot apmeklētājiem, ka teritorija ir bijusi kapsēta, izvietojot informatīvas zīmes, aicinot apmeklētājus, piemēram, netrokšņot. Ja vēsturiskās kapsētas teritorijā paredzēts rīkot, piemēram, maza formāta radošas performances vai izstādes, kā tas paredzēts Lielo kapu attīstības koncepcijā (Rīgas pieminekļu aģentūra, 2022), būtiski ir veidot to izvietojumu tā, lai šo pasākumu norise ir nodalīta no apbedījumu zonas. Ar to nav viennozīmīgi jāsaprot, ka vēsturisko kapsētu teritorijas būtu fiziski jānorobežo, drīzāk svarīgi būtu ar dažādiem ainavu arhitektūras elementiem (piemēram, apstādījumiem) izdalīt zonas, kurās paredzētas jaunās, rekreatīvās teritorijas funkcijas. Tādējādi tiktu veicināta mirušo un dzīvo pasaules nodalīšana, kas padarītu saprotamākas ne tikai pieļaujamās un nepieļaujamās rīcības, bet palīdzētu izcelt arī vēsturiskās kapsētas memoriālo nozīmi.

Slavenas apbedījumu vietas ir viens no parametriem, kas uztur “dzīvu” kapsētas memoriālo funkciju, jo tās bieži apmeklē entuziasti, kā arī tās pievērš citu kapsētas apmeklētāju uzmanību. Visās pētījumā analizētajās kapsētās ir slavenas apbedījumu vietas, taču informācijas trūkums uz vietas traucē tās atrast vai ieraudzīt dabā. Lai arī Lielajos kapos ir divas informatīvas zīmes, tās ir grūti pamanāmas – atrodas pie divām kapu ieejām, celiņa malā, pirms pašas ieejas kapos. Tāpat tās ir grūti salasāmas, jo tās laika gaitā ir izbalējušas un pabojātas, turklāt tajās esošā informācija ir neprecīza un vairs nav

aktuāla. Izstaigājot Lielos kapus un Torņakalna kapus kopā ar entuziastiem, kapsētām paveras cita vērtība – stāsti par teju katru pieminekli un apbedīto. Ja šāda informācija būtu pieejama uz vietas – informatīvu zīmju, ar viedtālruni skenējamu QR kodu vai aplikācijas ar interaktīvu karti formātā –, tas paplašinātu sabiedrības izpratni par teritorijas kultūrvēsturiskajām vērtībām un kopumā veicinātu cieņpilnu attieksmi pret vēsturisko kapsētu (Rae, 2021).

SECINĀJUMI

Pētījuma rezultātos iezīmējas, ka ir tādi vēsturisko kapsētu pašreizējie izmantošanas veidi, kuri ir problemātiski un par kuriem ir dažādi viedokļi – anketu rezultātos tie parādās gan pie pieļaujamajām, gan nepieļaujamajām rīcībām. Tādi ir, piemēram, pastaigāšanās ar suņiem, sportošana. Ja netiek nodrošināta vienota izpratne par vēsturisko kapsētu izmantošanu, piemēram, nosakot atļautos teritorijas izmantošanas veidus un izvietojot informatīvas zīmes dabā, vēsturiskās kapsētas var tikt pakļautas riskam par rekreācijas aktivitāšu nevēlamu ietekmi uz to mierīgo gaisotni, kā arī var tikt nodarīts kaitējums to kultūrvēsturiskajam mantojumam.

Lai sekmētu vēsturisko kapsētu integrāciju sociālā līmenī, nepieciešams nodrošināt informācijas pieejamību par teritoriju gan dabā, gan digitālajā vidē. Tāpat plaša, kvalitatīva un viegli pieejama informācija par vēsturisko kapsētu kalpotu kā rīks vēsturiskās kapsētas memoriālās funkcijas saglabāšanai, veicinot sabiedrības apziņu par to, kādas sociālās normas teritorijā jāpielieto. Plānojot vēsturisko kapsētu integrāciju pilsētvidē, īpaša uzmanība jāpievērš kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanai, drošības uzlabošanai, vizuāli pievilcīgai un atbilstoši funkcionālai infrastruktūrai, kapsētas memoriālās funkcijas nezaudēšanai un kvalitatīvas informācijas pieejamībai.

Clements, P. 2017. Highgate Cemetery Heterotopia: A Creative Counterpublic Space. *Space and Culture*. 20(4), 470-484.

Čučkova, D., Petrova, O. 2023. *Parki, mazdārziņi, kapi, maniaki: Torņakalna un tuvās Pārdaugavas kriminālā vēsture*. Sk. 08.05.2023. Pieejams <https://www.delfi.lv/kriminala-ri-ga/parki-mazdarzini-kapi-maniaki-kriminalais-tornakalns-un-tuva-pardaugava.d?id=55360010>

Davies, P.J., Bennett, G. 2016. Planning, provision and perpetuity of deathscapes—Past and future trends and the impact for city planners. *Land Use Policy*. 55, 98-107.

Grabalov, P., Nordh, H. 2022. The Future of Urban Cemeteries as Public Spaces: Insights from Oslo and Copenhagen. *Planning Theory & Practice*. 23(1), 81-98.

Latvijas kultūras kanons. 2023. Latvijas Nacionālā bibliotēka. Sk. 20.02.2023. Pieejams <https://kulturaskanons.lv>

Latvijas Televīzija. 2023. *Ielas garumā. Lielajiem kapiem – 250*. Sk. 06.05.2023. Pieejams <https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/06.05.2023-ielas-garuma-lielajiem-kapiem-250.id293034>

Miller, D. S., Rivera, J. D. 2006. Hallowed Ground, Place, and Culture: The Cemetery and the Creation of Place. *Space and Culture*. 9(4), 334-350.

Millers, J. 2023. *Lielie kapi Rīgā*. Rīga, SIA Global Technology group.

Nordh, H., Olafsson, A. S., Kajosaari, A., Praestholm, S., Liu, Y., Rossi, S., Gentin, S. 2022. Similar spaces, different usage: A comparative study on how residents in the capitals of Finland and Denmark use cemeteries as recreational landscapes. *Urban Forestry & Urban Greening*. 73, 1-12.

Petrovic, S. 2021. *Overcrowded cemeteries find new life as parks, however you're not picnicking alone*. ABC News. Sk. 21.10. 2022. Pieejams <https://www.abc.net.au/news/2021-03-25/converting-sydney-cemeteries-into-memorial-parks/100028532>

Quinton, J. M., Duinker, N. P. 2019. Beyond burial: researching and managing cemeteries as urban green spaces, with examples from Canada. *Environmental Reviews*. 27(2) 252-262.

Rae, R. A. 2021. Cemeteries as public urban green space: Management, funding and form. *Urban Forestry & Urban Greening*. 61, 1-9.

Rīgas pieminekļu aģentūra. 2022. *Lielie kapi. Attīstības koncepcija*. Rīgas pašvaldības aģentūra "Rīgas pieminekļu aģentūra".

Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments (RD PAD). 2017. *Rīgas apstādījumu struktūras un publisko ārtelpu tematiskais plānojums 1. pielikums*. Sk. 24.04.2023. Pieejams https://www.rdpad.lv/wp-content/uploads/2017/10/apstadijumustrukturas/1_pielikums.pdf

Teather, E. K., Un Rii, H., Kim, E. H. 2001. Seoul's deathscapes: incorporating tradition into modern time-space. *Environment and Planning*. 33, 1489-1506.

Uslu, A. 2010. An ecological approach for the evaluation of an abandoned cemetery as a green area: The case of Ankara /Karakusunlar cemetery. *African Journal of Agricultural Research*. 5(10), 1043-1054.

Uzule, L., Zelče, V. 2014. *Latviešu kapusvētki: identitātes rituāls*. Rīga, Mansards.

Williams, T. 2014. *In the Garden Cemetery: The Revival of America's First Urban Parks*. American Forests Magazine. Sk. 21.10. 2022. Pieejams <https://www.americanforests.org/magazine/article/in-the-garden-cemetery-the-revival-of-americas-first-urban-parks/>

Woodthorpe, K. 2011. Sustaining the contemporary cemetery: Implementing policy alongside conflicting perspectives and purpose. *Mortality*. 16(3), 259-276.